10. Kretchak O.M. Psychologichnyj analiz profesijnoi' dijal'nosti milioneriv DSO pry MVS Ukraïny ta vyznachal'ni umovy i'i' udoskonalennja (sychological analysis of professional activity of policemen of DSO at the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and defining conditions of its improvement): avtoref. dys. na здобuttja nauk. stupenja kand. psyhol. nauk : spec. 19.00.06 "Jurydychna psihologija". Nac. akad. vnutr. sprav Ukraïny. Kyïv. 2003. 17 s. (in Ukrainian)

11. Gorodjanko S.V. Organizacijno-pravove zabezpechennja bezpeky dijal'nosti pracivnykiv OVS Ukraïny (Organizational and legal security of the activities of police officers of Ukraine): avtoref. dys. na здобuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk : spec. 12.00.07 "Administratyvne pravo i proces; finansove pravo; informacijne pravo". Kyïv vs'kyj nacional'nyj un-t vnutrishnih sprav. Kyïv. 2007. 20 s. (in Ukrainian)

12. Konstytucija Ukraïny: Zakon Ukraïny № 254k/96-VR vid 28 chervnja 1996 r. Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukraïny. 1996. № 30. S. 141. (in Ukrainian)

13. Pro derzhavnu sluzhbu: Zakon Ukraïny № 889-VIII vid 10 grudnja 2015 r. Vidomosti Verhovnoi' Rady. 2016. № 4. S. 43. (in Ukrainian)

14. Pro derzhavnu ohoronu organiv derzhavnoi' vlady Ukraïny ta posadovyh osob: Zakon Ukraïny № 160/98-VR vid 04 bereznja 1998 r. Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukraïny. 1998. № 35. S. 236. (in Ukrainian)

15. Kryminal'nyj kodeks Ukraïny: Zakon Ukraïny vid 05 kvitnja 2001 r. № 2341-III. Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukraïny. 2001. № 25-26. S. 131. (in Ukrainian)

Received: 20/08/2020
1st Revision: 07/09/2020
Accepted: 18/09/2020

L. Voitiuk, PhD Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

PERSONAL SAFETY OF CIVIL SERVANTS IN UKRAINE

The article is devoted to the issue on personal safety of civil servants in Ukraine. The relevance, novelty of scientific research and its social significance are proved. The special specifics of the work of civil servants are determined. The importance and role of personal safety of this category of workers are given. The scientific and legal consolidation of personal safety of civil servants is highlighted. Scientific views on the concept of "personal security" are considered. The paper addresses the best experience on the basis of which the concept and essence of "personal safety of civil servants" is offered. The influence of personal safety on the professional activity of civil servants is analyzed. The importance of ensuring a high level of personal security of civil servants in the exercise of their powers is stated. Threats and risks of ensuring personal safety are indicated. Possible dangers for civil servants in the exercise of official powers have been identified. The types of dangers that disrupt the safe functioning of civil servants are derived. Ways to improve the process of regulating the personal safety of civil servants are proposed. There are ways to eliminate the risks of personal safety of civil servants, which will help solve specific problems, eliminate existing theoretical contradictions in the field of personal safety or in its individual areas and provide this category of employees maximum efficiency in the exercise of their powers and professional growth. Ways to guarantee personal safety in the process of legal consolidation are given. The protection of each employee in cases of violation of personal safety is considered. The necessity of further scientific research and normative consolidation of labor safety of civil servants, which will maximally guarantee the protection of civil servants in personal space in the performance of duties and tasks, has been proved.

Keywords: civil servants, official powers, personal safety, labor safety, scientific views, legal consolidation, risks, dangers, suggestions for improvement.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Legal Studies, 2020; 3 (114): 13-18

УДК: 340.15(477)"1743"(094.1)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2020/3.114-3>

ISSN 1728-2195

© Taras Shevchenko National University of Kyiv,

Publishing center "Kyiv University", 2020

Р. Гринюк, д-р юрид. наук, ректор

ORCID ID: 0000-0003-0158-8363

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, Україна,

Б. Кіндюк, д-р юрид. наук, зав. лаб.

ORCID ID: 0000-0001-8519-4649

Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса, Україна

"ПРАВА, ЗА ЯКИМИ СУДИТЬСЯ МАЛОРОСІЙСЬКИЙ НАРОД" 1743 р.: ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ТА КІЛЬКІСНІ ПОКАЗНИКИ

В Україні проходять складні й неоднозначні процеси реформування правової системи, у межах якої була прийнята значна кількість нормативно-правових актів, що в багатьох випадках не враховують національних особливостей та традицій українського народу. У таких умовах необхідно звернутися до досвіду, накопиченого в часи існування Козацько-гетьманської держави, в якій проходила кодифікація українського права, результатом чого стала підготовка "Прав, за якими судиться малоросійський народ" 1743 р. Ця пам'ятка права мала упорядкувати законодавчу систему, замінити значну кількість джерел права та не допустити поширення імперських правових норм. Положення пам'ятки вплинули на зміст, прийнятого на З'їзді у м. Глухові козацької старшини у грудні 1763 р. "Прошення малоросійського шляхетства і старшини разом з гетьманом о встановленні різних старинних прав Малоросії", в якому багато положень збіглися зі змістом глави "Прав, за якими судиться малоросійський народ" 1743 р.

Для дослідження давньої пам'ятки права вперше використано методику кількісних показників, яка передбачала розрахунки кількості знаків у цілому документі, главах, артикулах та оцінку нерівномірності розподілення матеріалу. З метою проведення порівняльного аналізу використано подібну інформацію по кількісних показниках Статуту ВКЛ 1588 р. Показано, що обидві пам'ятки права відрізняються значною нерівномірністю розподілення текстового матеріалу, при цьому їх коефіцієнти варіації приблизно збігаються.

У цілому цінність цього дослідження полягає у кількісному оцінюванні вказаної пам'ятки права, що дає змогу перейти від описового характеру до цифрового аналізу нормативно-правових актів та виявити сфери правового регулювання, яким була приділена найбільша увага.

Ключові слова: Козацько-гетьманська держава, універсали, грамоти, джерела права, кримінальна відповідальність, кількісні показники, пріоритетні напрямки, цивільне право.

ВСТУП. Актуальність теми дослідження пов'язана з тим, що в Україні проходять складні процеси реформування державної влади, органів управління та правової системи. На перебіг цих подій накладається криза, яка охопила політику, економіку, соціальну та культурну сфери життя українського суспільства. Така ситуація потребує розробки нових моделей суспільно-

політичного устрою країни для мінімізації негативних наслідків кризових явищ. У таких умовах доцільно використати правовий досвід, накопичений у попередній історичний період, який дозволить вибрати модель соціально-політичного устрою, тісно пов'язану із традиціями українського державотворення. Інтерес до "Прав, за якими судиться малоросійський народ" 1743 р. (далі

"Права ...") є не випадковим, оскільки ця пам'ятка права повинна була упорядкувати законодавство Козацько-гетьманської держави, стабілізувати судову систему та не допустити поширення імперських правових норм. З іншої сторони, царська влада, проросійські науковці в усі історичні часи, замовчували факт існування даної пам'ятки, через те, що наявність такого документа спростовувала ідеологічні штампи стосовно відсутності в українського народу власної правової системи. На сьогодні в юридичній науці інтенсивно розвивається такий напрямок, як використання кількісних показників нормативно-правових актів, що дозволяє перейти від описових до їх кількісних характеристик.

Метою статті є дослідження основних положень, структури, логічної схеми, кількісних показників "Прав, за якими судиться малоросійський народ" 1743 р.

Аналіз публікацій показує, що питаннями дослідження вказаної пам'ятки права займалася значна кількість видатних українських юристів-фахівців – О. Ф. Кістяківський, Ф. В. Тарановський, А. І. Яковлев, М. Є. Слабченко, Я. М. Падох, В. Д. Месяц, М. П. Василенко, І. Лаппо, А. П. Ткач, В. С. Кульчицький, І. Й. Бойко, М. Д. Чубатий. Особливе місце в розробках, присвячених даній пам'ятці права належить виданню, підготовленому Ю. С. Шемшученко та К. А. Віслобоковим та іншими авторами з коментарями, бібліографічним оглядом та джерелами [1]. Одночасно із цим необхідно відмітити внесок у дослідження пам'ятки права І. Й. Бойка, П. П. Захарченка, А. Й. Вовка, Т. О. Матвеевої, Д. П. Прутяну, О. С. Сотули, в яких розглядалися питання кримінальної відповідальності, майнових відносин, суду та судівництва. З іншої сторони, на жаль існують дослідження давньої пам'ятки, побудовані шляхом компіляції робіт інших авторів, до числа яких належать праці Тимура Остапенко, в яких були систематизовані відомі науковцям факти та інформація [2].

У цілому, незважаючи на наявність широкого спектра наукових розробок, "Права..." потребують свого детальнішого вивчення, що може бути проведено на підставі методики розрахунку кількісних показників.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ. Викладення матеріалів дослідження потрібно почати з того, що вказаний документ був знайдений та вперше опублікований професором О. Ф. Кістяківським. При цьому, як указує М. Є. Слабченко, цей текст являв собою остаточну редакцію, яка з'явилася після опрацювання трьох різних текстів. Ученим доведено, шляхом порівняння текстів різних документів та редакційних ремарок, що упорядники "Прав..." використовували магдебурзьке право, хелмінське право, енхирідіон, "Саксонське Зерцало", а також Статуту Великого князівства Литовського [3]. Причому В. Д. Месяц указував, що питання джерел прав не є повністю дослідженим і потребує подальших наукових пошуків [4, с. 55].

До причин, що викликали потребу в підготовці "Прав...", належать такі. По-перше, на початку XVIII ст. у Козацько-гетьманській державі інтенсивно розвивалися соціально-економічні відносини, спостерігалася виникнення нових міст, мануфактур та торгового капіталу. Як указує сучасний дослідник О. С. Сотула, такі відносини потребували правового регулювання та чіткого визначення [5, с. 257]. По-друге, процес становлення правової системи вимагав визначення повноважень влади, закріплення прав власності, обов'язків населення та цивільних відносин. Як зазначає А. П. Ткач, у Гетьманщині проходив одночасно процес змін соціально-економічних та політичних відносин, які не завжди можна було врегулювати через відсутність єдиного джерела права [6, с. 73]. По-третє, правового врегулю-

вання вимагав процес закріплення положення правлячого класу за шляхтою та козацькою старшиною. Як указує сучасна дослідниця Т. О. Матвеева, ця обставина знайшла своє відображення у змісті пам'ятки права, у положеннях стосовно "вольностей и свободах малороссийских", "о службе государевой военной и о порядке воинском", а також у факті винесення суддями рішень, залежно від соціального становища злочинця і потерпілого [7, с. 122]. По-четверте, відбувався вплив російського уряду, який був зацікавлений в упорядкуванні системи управління Козацько-гетьманською державою щодо стабілізації суспільно-політичного стану для підготовки війни з Османською Портою.

Початком роботи з підготовки пам'ятки права став Указ Петра I від 29 квітня 1722 р., в якому гетьману Івану Скоропадському вказувалося на необхідність навести лад у роботі Генерального суду, інших судів через факти хабарництва, зловживань, порушення прав населення. Як зазначає В. М. Горобець, судді використовували норми Статуту ВКЛ 1588 р., магдебурзького права, інші джерела, залежно від того, яке рішення планувалося винести по конкретній справі, а в сільських судах засідання відбувалися нерідко у вигляді застілля зі зловживанням спиртних напоїв [8, с. 189]. Одночасно із цим у судочинство постійно втручалася Малоросійська колегія, Правління гетьманського уряду, які відбирали справи в українських судів та проводили правосуддя на підставі норм імперського законодавства. Інтерес викликає та обставина, що значна кількість рішень Малоросійської колегії, Правління гетьманського уряду припинено лише 16 квітня 1751 р. згідно з ордером Кирила Розумовського [8, с. 201].

Підготовка тексту "Прав..." почалася зі створення 16 травня 1722 р. Спеціальної комісії для перекладу з польської на українську мову Статуту Великого князівства Литовського, "Саксонського Зерцала", "Порядку" В. Гроїцького та інших джерел. Подальшим кроком у підготовку цієї пам'ятки права став період гетьманування Данила Апостола (1727–1734 рр.), який подав до Верховної Таємної Ради проєкт нового договору між Гетьманщиною та Російською імперією. Як указує В. С. Кульчицький, 17 листопада 1730 р. російським урядом зроблено відповідне нагадування стосовно підготовки кодексу, а 17 листопада 1732 р. Колегія закордонних справ імперії зобов'язала генерала С. Нарішкіна вжити заходів щодо прискорення кодифікаційних робіт [9, с. 10].

Після смерті Данила Апостола влада в Козацько-гетьманській державі перейшла до Правління гетьманського уряду, яким керував князь Шаховський, на підставі подання якого 1734 р. був виданий Указ Анни Іоанівни про створення нової кодифікаційної комісії у складі 12 осіб та перенесення місця її роботи до Москви. Ця комісія підготувала перший варіант "Прав..." у 1738 р., який пізніше був перероблений та затверджений на Пленумі старшини у м. Глухові у травні–липні 1743 р., а 27 липня 1744 р. переданий генерал-губернатору Івану Бібікову. Цей російський можновладець, із невідомих причин затримав його майже на рік, тому "Права..." потрапили до Сенату лише 1744 р. та залишалися там без розгляду.

З метою дослідження давньої пам'ятки права було розглянуто її кількісні показники, до яких належать загальна кількість знаків даного документа, кожної глави, їх розподілення у відносних величинах, коефіцієнт варіації (c_v), який показує ступінь нерівномірності розподілення текстового матеріалу. За допомогою кількісних показників можна зробити перехід від описових методів нормативно-правових актів до їх цифрового значення, а

також провести компаративний аналіз різних за обсягом та ступенем складності нормативно-правових актів.

Ці положення увійшли до змісту методики, запропонованої О. Л. Копиленком та Б. В. Кіндюком, згідно з якою проводилися такі розрахунки кількості знаків у главах та артикулах [10, с. 6]. Розглядувана пам'ятка права складається із 30 глав, 532 артикулів, 1607 пунктів, 1059690 знаків, при цьому не всі артикули поділено на пункти. Для порівняння вкажемо, що Статут ВКЛ 1588 р. складається із 14 глав, 488 артикулів та має 644914 знаків, тобто "Права..." за своїм обсягом та кількістю глав приблизно у два рази перевищують Статут 1588 р. Пам'ятка права має чотирирівневу структуру "кодекс-глави-артикули-пункти", яка є подібною до побудови Статуту ВКЛ 1588 р.

Загальною рисою обох пам'яток є наявність преамбули, у змісті якої у "Правах..." вказується, що документ походить від російських монархів і на підставі нього має здійснюватися правосуддя. Аналогічним чином Статут ВКЛ 1588 р. містить звернення підканцлера Лева Сапєги до всіх станів Великого князівства Литовського.

З метою детального дослідження змісту документа були проведені розрахунки кількості знаків, що припа-

дають на кожну із тридцяти глав, та виконано їх перерахунки у відносні величини. Так, згідно із проведеними розрахунками, найбільша кількість знаків – 126175 чи 11,9 % загальної кількості матеріалу, припадає на главу 20, присвячену відповідальності за вбивство, побої, напад, розбій, тілесні ушкодження, яка складалася з 59 артикулів. На другому місці за кількістю знаків – глава 16, що присвячена питанням цивільного права, таким як, борги, закладні, порука, і складається з 83839 знаків чи 7,9 % загальної кількості матеріалу та 49 артикулів. На третьому місці – глава 8, в якій розглянуто процесуальні питання, пов'язані із судовим процесом, вироки суду, апеляції та штрафи, і вона містить 83360 знаків (7,8 % загальної кількості матеріалу) та 40 артикулів (табл. 1).

Отже, у змісті "Прав..." найбільшу увагу приділено питанням відповідальності за вбивство, розбій, нанесення тілесних ушкоджень, побоїв та ран. При цьому найменшими за кількістю знаків є: глава 2, яка присвячена злочинам проти релігії – 0,85 % загальної кількості; глава 6, в якій регламентуються питання духовних судів – 0,7 % загальної кількості; глава 1 фактично є преамбулою давньої пам'ятки – 0,09 % загальної кількості.

Таблиця 1

Пріоритетні напрямки правового регулювання із
"Прав, за якими судиться малоросійський народ" 1743 р.

Номер глави	Назва	Кількість знаків	Відсоток кількості знаків	Кількість артикулів
20	О гвалтахъ или насиліяхъ, о нападеніи, о убійствѣ, побои, увѣччѣ, ранахъ, разбои и безчестіи, о казни, и наказаніи въ томъ преступившихъ, такожъ о головщинахъ и платежѣ за голову, за увѣчче, за охромленіе и поврежденіе на составяхъ, за побои, рани и безчестіе шляхтѣ или воискаго званія и прочіимъ людямъ	126175	11,91	59
16	О долгахъ, закладахъ, порукахъ, поклаже и о арестѣ	83839	7,91	49
8	О челобитчикѣ и отвѣтчикѣ, такожъ и о судовомъ процесѣ или доказателствахъ, о декретахъ или приговорахъ, о апелляцияхъ, и о штрафахъ: такъ судимимъ за неправий искъ, яко и судящимъ за неправосудіе	83360	7,87	40

З метою проведення компаративного аналізу двох пам'яток права, використано дані стосовно кількісних показників Статуту ВКЛ 1588 р. [10, с. 8]. Так, у цій пам'ятці права законодавець приділив найбільшу увагу

розділу IV, в якому регламентуються питання суддів та судівництва, на які припадає 191217 знаків чи 29,7 % матеріалу загальної кількості та найбільша кількість артикулів – 105 (табл. 2).

Таблиця 2

Пріоритетні напрямки правового регулювання зі Статуту ВКЛ 1588 р. [10, с. 8–9]

Номер розділу	Назва	Кількість знаків	Відсоток кількості знаків	Кількість артикулів
IV	Про суди і про суддів	191217	29,7	105
XI	Про гвалти, про побої, про головщини шляхетські	87450	13,6	68
III	Про вольності шляхетські і про примноження Великого князівства Литовського	64725	10,1	51

Друге місце займає розділ XI, пов'язаний із нападами, нанесенням ушкоджень, оплатою головщини представникам шляхти, що складає 87450 знаків чи 13,6 % загальної кількості матеріалу. На третьому місці – розділ III, присвячений питанням привілейованого стану шляхти, порядку доведення шляхетства та здійснення правосуддя, що містить 64725 знаків чи 10,1 % загальної кількості матеріалу. Отже, компаративний аналіз двох пам'яток права показує, що автори Статуту 1588 р. найбільшу

увагу приділили питанням суду та судівництва, а укладачі "Прав..." – кримінальній відповідальності за напади, вбивства, розбої, побої та нанесення ушкоджень.

Важливим показником побудови нормативно-правового акту є нерівність розподілення текстового матеріалу. З метою дослідження цього питання були проведені розрахунки кількості знаків, що припадають на кожну з тридцяти глав "Прав...", та виконані їх перерахунки у відносні величини (рис. 1).

Рис. 1. Графік залежності кількості знаків від номера глави

Розгляд отриманих результатів показує значне коливання кількості знаків, а їх графік являє собою постійне чергування локальних максимумів і мінімумів, що свідчить про значну нерівномірність розподілення матеріалу.

У математичній статистиці для оцінювання ступеня коливання використовується коефіцієнт кореляції, який склав $c_v = 0,76$. З метою порівняння отриманих результатів, використано дані О. Л. Копиленка та Б. В. Кіндюка стосовно Статуту ВКЛ 1588 р., в якому значення коефіцієнта варіації склало $c_v = 0,78$, тобто дві пам'ятки права мають приблизно однаковий ступінь нерівномірності розташування актового матеріалу [10, с. 7].

Іншим завданням роботи було проведення розподілення текстового матеріалу за галузями права, до яких належать: державне, адміністративне, земельне, кримінальне, цивільне, процесуальне, природоохоронне. У результаті такої систематизації по кожній галузі визначено статті та проведено розрахунки кількості знаків, які входять до кожної галузі й виражені в абсолютних та відносних величинах (табл. 3).

Отримані результати показують, що найбільша увага – 33,1 % приділялася питанням цивільного права, які регулювали особисті немайнові й майнові відносини та забезпечували реалізацію суб'єктивних цивільних прав їх власникам.

Таблиця 3

Розподілення тексту "Прав, за якими судиться малоросійський народ" 1743 р., по галузях права

Галузь права	Глави	Кількість знаків	Відсоток кількості знаків
Державне	1, 3, 4, 5	58457	5,1
Адміністративне	22, 26	45360	4,3
Земельне	17, 18	66718	6,1
Кримінальне	2, 3, 20, 21, 23, 24	228647	21,6
Цивільне	10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 27	353597	33,1
Процесуальне	7, 8, 9, 25	188738	17,8
Торгове	28	15072	1,4
Суд та судочинство	6, 7, 29, 30	65447	7,1
Природоохоронне	19	37680	3,5

Друге місце займали питання, пов'язані із кримінальним правом, на які припадало 21,6 % загальної кількості матеріалу (табл. 3). Особливістю кодексу було встановлення найвищої міри покарання, у вигляді кваліфікованої смертної кари, без зазначення нижньої межі відповідальності. До змісту пам'ятки права увійшли такі поняття, як "обставини справи", "становище причетних осіб", що надавало суду значний обсяг повноважень у винесенні вироку. У цілому, у глави, які присвячено кримінальному праву, входили такі покарання: калічницькі кари, болісні кари, ув'язнення, позбавлення честі, майнові покарання, у вигляді конфіскації майна. При цьому, як указує В. С. Кульчицький у змісті "Прав..." використовувався принцип таліона, тобто кара за злочин мала дорівнювати нанесеному збитку, а окрім того, суворе покарання мало на меті залякування інших осіб [9, с. 21].

Третє місце належало нормам, пов'язаним із процесуальним правом – 17,8 %, а важливою особливістю "Прав..." було нечітке розмежування між цивільним і кримінальним правом. Як зазначає В. З. Прус, автори "Прав..." виходили з факту поєднання влади судової та адміністративної, яке остаточно склалося після переходу Гетьманщини під зверхність Російської імперії [11, с. 181]. У пам'ятці містилися елементи розшукового процесу, який носив приватно-правовий характер, а одним із видів доказів було катування.

Наступною за обсягом галуззю права були питання суду та судочинства, яким було приділено 7,1 % (табл. 3). Судоустрій ґрунтувався на поєднанні судової та адміністративної влади, при цьому в Козацько-гетьманській державі діяли: копні, земські, підкоморські, магістратські, сотенні, полкові суди, а також Генеральний суд. У випадку особливо тяжких справ, зокрема злочинів проти держави – зрада царю, прийняття мусульманської або іншої віри, перехід на сторону противника у часи війни, такі справи розглядалися Генеральним судом, але російська влада мала право винести остаточне рішення.

Розгляд змісту "Прав...", основних інститутів, структури та побудови, показує високий рівень юридичної техніки даного акта, про що свідчить наявність преамбули, поточної нумерації глав та регламентації в них широкого спектра суспільних відносин. З урахуванням цього виникає питання стосовно причин ненадання документу офіційного джерела права та фактичну відмову російської влади у затвердженні акта. Така ситуація була пов'язана з небажанням імперської влади зберегти автономний устрій Козацько-гетьманської держави, оскільки наявність власного джерела права відділяло законодавство Гетьманщини від правової системи Російської імперії. Давня пам'ятка надавала шляхті, козацький старшині, іншим верстам населення можливість

захисту своїх прав у суді, де розгляд справ носив обвинувально-змагальний характер, що було неприпустимо в умовах абсолютної влади російських монархів. "Права..." не були офіційно визначеним юридичним кодексом, але документ є збірником, за яким судилася Україна в часи Гетьманщини.

Інтерес викликає подальша судьба "Прав...", які останній раз згадувалися на З'їзді козацької старшини в м. Глухові у грудні 1763 р. Проведення даного форуму було пов'язано із приходом до влади Катерини II, яка звернулася до населення з Маніфестом від 7 липня 1762 р., в якому вказувала на необхідність обмеження самодержавства, обіцяла прийняти закони, які регламентують справедливе правління та правосуддя. Ознайомившись із текстом Маніфесту козацька старшина разом із гетьманом К. Розумовським зібралася на дорадчий З'їзд у м. Глухові у грудні 1763 р. та прийняла звернення під назвою "Прошение малороссийского шляхетства и старшин вместе с гетманом о восстановлении разных старинных прав Малороссии" [12]. Указаний документ був знайдений А. Ф. Кістяківським в архіві М. Г. Рєпніна (1778–1845 рр.), який на початку XIX ст. був генерал-губернатором Малоросії. Розгляд змісту даного документа показує наявність багатьох спільних рис зі змістом "Прав...", що підтверджується достатньо близькою логічною схемою побудови цих актів. Так, до змісту обох документів входили преамбула, розділи, присвячені правам малоросійським, порядку несення державної та військової служби, порядок судівництва, подання апеляцій та правовий стан священнослужителів.

Отримавши цей документ, Катерина II розцінила його як спробу відновлення незалежності України, тому запропонувала К. Розумовському замінити посаду гетьмана на звання фельдмаршала. Унаслідок цієї домовленості Козацько-гетьманська держава була інкорпорована до складу імперії, туди був призначений генерал-губернатор П. О. Румянцев (1725–1796 рр.), а управління передано 2-й Малоросійській колегії.

ВИСНОВКИ. За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки.

1. Підготовка "Прав..." 1743 р. пов'язана з бажанням шляхти та козацької старшини, при підтримці російської влади, упорядкувати систему управління, а також замінити численні джерела права на один нормативно-правовий акт.

2. "Права..." мали чотирирівневу побудову "кодексо-глави-артикули-пункти", включали значний обсяг тексту, який за своїм обсягом і кількістю розділів майже у два рази перевищував показники Статуту ВКЛ 1588 р., а також характеризувався значною нерівномірністю викладення актового матеріалу. Проведені розрахунки кількості знаків показали, що їх найбільша кількість припадає на главу 20, присвячену питанням відповідальності за вбивства, нанесення тілесних ушкоджень, образ, розбоїв, наїздів тощо. На відміну від цього, у Статуті ВКЛ 1588 р. найбільша кількість знаків припадає на розділ IV, присвячений судам та судочинству.

3. Проведення систематизації змісту "Прав..." за галузями показало, що 33 % обсягу матеріалів займає цивільне право, 21 – кримінальне, 17 – процесуальне, 7 % – суд та судочинство, що свідчить про значну увагу до питань закріплення прав власності, договірних, спадкового, зобов'язального права. Характерною особливістю пам'ятки є включення до неї питань, пов'язаних із торговельним, державним, земельним та природоохоронним правом.

4. Положення вказаної пам'ятки права вплинули на зміст "Прошення..." 1763 р., в якому козацька старшина зверталася до російської влади із проханням відновити

раніше підписані договори та надати Козацько-гетьманський державі єдиний кодифікований акт.

Список використаних джерел

1. Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743 / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. С. Грушевського; упоряд. К. А. Вислобоков; відп. ред. та авт. передм. Ю. С. Шемшученко. – К.: [б.в.], 1997. – 547 с. – (Пам'ятки політико-правової культури України).
2. Остапенко Т. О. Визначення суб'єкта злочину за "Правами, за якими судиться малоросійський народ" 1743 р. / Т. О. Остапенко // Актуальні проблеми держави і права, 2007. – Вип. 36. – С. 239–243.
3. Слабченко М. Є. Ескізи з історії "Прав, за якими судиться малоросійський народ" / М. Є. Слабченко // Ювілейний зб. на пошану акад. Д. І. Багалія з нагоди 70-ї річниці життя та 50-х роковин наук. діяльності, 1927. – 11 с.
4. Мєсяц В. Д. История кодификации права на Украине в первой половине XVIII в. / В. Д. Мєсяц. – К.: ВИНТИ, 1964. – 378 с.
5. Сотула О. С. Розвиток вітчизняного законодавства про злочини проти життя у XVIII столітті з точки зору правової компаративістики / О. С. Сотула // Вісник Запорізького нац. ун-ту. Юридичні науки, 2014. – № 4(2). С. 257–262.
6. Ткач А. П. Історія кодифікації дореволюційного права України А. П. Ткач. – К.: Основа, 1968. – 344 с.
7. Матвєєва Т. О. Законодавство Гетьманщини у 18 ст. / Т. О. Матвєєва // Форум права, 2016. – № 2. – С. 14–123.
8. Горобець В. М. Присмерк Гетьманщини: Україна в роки реформ Петра I / В. М. Горобець. – К.: Інститут історії України НАН України, 1998. – 326 с.
9. Кульчицький В. М. Кодифікація права на Україні у XVIII столітті / В. М. Кульчицький. – Львів: вид-во Львівського ун-ту, 1958. – 30 с.
10. Копиленко О. Л. Теоретичні засади використання кількісних показників у дослідженнях пам'яток права / О. Л. Копиленко, Б. В. Кіндіук // Юридична Україна, 2016. – № 7-8. – С. 4–12.
11. Прус В. З. Джерела права Лівобережної України першої половини XVIII століття: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / В. З. Прус. – К., 2009. – 228 с.
12. Струкевич О. К. Прошение малороссийского шляхетства и старшин вместе с гетманом о восстановлении разных старинных прав Малороссии / О. К. Струкевич // Укр. іст. журн., 1993. – № 7-8. – С. 88–98.

References

1. Prava, za yakimi sudit'sya malorosiys'kiy narod [Rights under which the people of Little Russia are sued]. 1743 / NAN Ukraini, In-t derzhavi i prava im. V.M. Korets'kogo, In-t ukr. arkhografii ta dzhereloznav. im. M. S. Grushevs'kogo; uporyad. K. A. Vislobokov; vidp. red. ta avt. peredm. Yu. S. Shemshuchenko. – K.: [b.v.], 1997. – 547 s. – (Pamyatki politiko-pravovoi kul'turi Ukraini) (in Ukrainian)
2. Ostapenko T. (2007) Vyznachennia subiekta zlochinu za "Pravamy, za yakymy sudyt'sia malorosiys'kiy narod" 1743 r. [Defining the subject of the crime according to the Rights for which the Little Russian people are being tried]. Aktualni problemy derzhavy i prava. 239-243. (in Ukrainian)
3. Slabchenko M. (1927) Eskizy z istorii "Prav, za kotorymi sudyt'sia malorosiys'kiy narod" [Sketches from the history of Rights for which the people of Little Russia are sued]. Kyiv. 1927. 11 s. (in Ukrainian)
4. Mesiaty V. (1964) Ystoriya kodyfikatsiy prava na Ukrainy v pervoi polovyni XVIII v. [The history of the codification of law in Ukraine in the first half of the XVIII century]. Kyiv. (in Ukrainian)
5. Sotula O. (2014) Rozvytok vitchyznanygo zakonodavstva pro zlochyny proty zhyttia u XVIII stolitti z tochyk zoru pravovoyi komparatyvistyky [Development of domestic legislation on crimes against life in the XVIII century in terms of legal comparative studies]. Zaporozhe. (in Ukrainian)
6. Tkach A. (1968) Istoriia kodyfikatsii dorevoliutsiinoho prava Ukrainy [History of codification of pre-revolutionary law of Ukraine]. Kyiv. (in Ukrainian)
7. Matveyeva T. (2014) Zakonodavstvo Getmanshyny u 18 st. [Legislation of the Hetmanate in the 18th century]. Uzhgorod. (in Ukrainian)
8. Horobets V. (1998) Prysmerek Hetmanschyny: Ukraina v roky reform Petra I [Twilight of the Hetmanate: Ukraine in the years of reforms of Peter I]. Kyiv. (in Ukrainian)
9. Kulchytskyi V. (1958) Kodyfikatsiia prava na Ukraini u XVIII stolitti [Codification of law in Ukraine in the XVIII century]. Lviv. (in Ukrainian)
10. Kopylenko O., Kindiuk B. (2016) Teoretychni zasady vykorystannia kilkinsnykh pokaznykiv u doslidzhenniakh pamiatok prava [Theoretical principles of using quantitative indicators in the study of monuments of law]. 7-8. Yurydychna Ukraina 4-12. (in Ukrainian)
11. Prus V. (2009) Dzherela prava Livoberezhnoi Ukrainy pershoi polovyny XVIII stolittia [Sources of law of the Left Bank of Ukraine in the first half of the XVIII century]. Kyiv. (in Ukrainian)
12. Strukevich O. (1993) Proshenie malorossiyskogo shlyahetstva i starshyn vmeste s getmanom o vosstanovlenii raznykh starinnykh prav Malorossii [Petition of the Little Russian gentry and foremen, together with the hetman, for the restoration of various ancient rights of Little Russia]. (in Russian)

R. Grinyuk, Dr of Law, Professor, rector
Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine,
B. Kindyuk, Dr of Law, Professor
Odessa State University of Internal Affairs, Odessa, Ukraine

"RIGHTS FOR WHICH THE LITTLE RUSSIAN PEOPLE ARE JUDGED" OF 1743: FEATURES OF CONSTRUCTION AND QUANTITATIVE INDICATORS

Ukraine is undergoing complex and ambiguous processes of legal system reforming within which a significant number of normative legal acts were adopted, which in many cases do not take into account the national peculiarities and traditions of the Ukrainian people. In such circumstances, it is necessary to refer to the experience gained during the existence of the Cossack-Hetman state, which was the codification of Ukrainian law resulted in the preparation of "Rights of the Little Russian people" in 1743. This monument of law was to regulate the legal system, to replace a significant number of sources of law and prevent the spread of imperial law.

For the first time, the method of quantitative indicators was used to study the ancient monument of law, which included calculations of the number of characters in the whole document, chapters, articles and assessment of the uneven distribution of material. According to the calculations, the largest number of signs falls on Chapter 20 – 126175 or 11,9%, devoted to liability for serious crimes, in second place, Chapter 16, devoted to civil law, contains 83,839 characters, or 7,9%, in third place is Chapter 8, which deals with procedural issues related to litigation, has 83,360 marks, or 7,8% of the total material. These results prove that the authors of the law memo pay considerable attention to the issues of liability for criminal offenses. For the purpose of comparative analysis, similar information on the quantitative indicators of the Statute of the Grand Duchy of Lithuania of 1588 was used, which showed that in this monument of law the largest number of signs is 29,7% of the total number of courts and judiciary. It is shown that both monuments of law have a significant uneven distribution of textual material, and their coefficients of variation are approximately the same.

When systematizing the material by branches of law, it was proved that the greatest attention – 33,1% was paid to issues of civil law, the second place is occupied by issues of criminal law, which is 21,6%, the third place is occupied by rules related to procedural law – 17,8%. The obtained quantitative indicators reflect the process of property formation and the need to regulate property relations. The content of the monument also includes such areas as land, administrative, procedural, environmental law.

The provisions of the monument affected the decisions made at the Congress in Hlukhiv by Cossack officers in December 1763. The rights under which the people of Little Russia are being tried "in 1743.

In general, the value of this study is to quantify this monument of law, which allows moving from descriptive to digital analysis of regulations and identify areas of legal regulation, which the most attention has been paid to.

Keywords: Cossack-Hetman state; station wagons; diplomas; sources of law; criminal liability; quantitative indicators; priority areas; civil law.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.
Legal Studies, 2020; 3 (114): 18-24
УДК: 342.7
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2020/3.114-4>

ISSN 1728-2195
© Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Publishing center "Kyiv University", 2020

О. Косілова, канд. політ. наук, наук. співроб.
ORCID ID: 0000-0002-5574-3771

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ОБМЕЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ І СВОБОД: НОРМАТИВНІ ПІДСТАВИ, МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ

Досліджується проблема обмеження політичних прав і свобод. Наголошується, що захист від неправомірного обмеження політичних прав і свобод є особливо важливим для забезпечення функціонування прямої та посередницької демократії. Проаналізовано зміст поняття "обмеження прав і свобод". Визначено засадничі принципи, які не мають бути порушеними при обмеженні прав і свобод, а також законодавчі підстави та допустимі способи їх обмеження. Для реалізації поставленої мети автором проаналізовано норми внутрішнього законодавства, практику Конституційного Суду України, норми міжнародного права, що регулюють ці питання.

Автором диференційовано політичні права і свободи на такі, які відповідно до норм Основного закону України можуть бути обмеженими, та такі, що не підлягають жодним обмеженням; визначено особливості реалізації політичних прав та свобод порівняно з іншими групами прав, такими як, соціально-економічні, культурні. Зазначено, що з позицій ЄСПЛ при встановленні обмежень важливо перевірити, чи була можливість обмеження реалізації права передбачена законом; чи є легітимною мета такого обмеження; чи є таке обмеження необхідним у демократичному суспільстві. Визначено легітимні підстави обмеження прав людини, закріплені в Конституції України.

Проаналізовано деякі з політичних прав та свобод, що можуть бути обмеженими, та визначено способи їх обмеження, зокрема: право на об'єднання у політичні партії, виборче право, право на мирні збори, мітинги, походи і демонстрації, право на рівний доступ до публічної служби, свобода слова, думки, поглядів та переконань, свобода друку та поширення інформації.

Ключові слова: політичні права і свободи, негативні права, позитивні права, позитивні та негативні зобов'язання держави, обмеження прав, втручання у права і свободи, національна безпека, громадський порядок.

ВСТУП. У сучасний період політичні права і свободи громадян вимагають свого переосмислення та наповнення їх новими сенсами і змістами. Утвердження та реалізація політичних прав і свобод є складовою формування громадянського суспільства та політичної нації для більшості держав світу. Політичні права та свободи більшість вітчизняних дослідників традиційно відносять до групи негативних прав, хоча за своєю суттю, реалізація значної частини політичних прав у сучасних державах можлива лише завдяки активній участі держави, тобто шляхом здійснення позитивних зобов'язань.

Реалізація позитивних зобов'язань держави може здійснюватися не лише шляхом надання певних благ (матеріального характеру, або певних процесуальних дій), але і шляхом обмеження певних прав, на користь інших

осіб або суспільства в цілому. Важливо, що при здійсненні обмежень політичних прав людини сутність змісту основного права в жодному разі не може бути порушена.

Політичні права і свободи становлять особливу групу прав, яку дослідники відносять по першого покоління прав людини та до так званих "негативних прав", маючи на увазі те, що держава не зобов'язана вживати якихось позитивних дій для їх забезпечення, а повинна утриматися від зазіхань на права і свободи, тобто вони розглядаються як свобода людини від держави, як право людини на невтручання з боку держави [1]. Проблема обмеження політичних прав і свобод є особливо актуальною в умовах забезпечення реалізації прямої та посередницької демократії для